

DOI [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2023-4\(110\)-17-22](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2023-4(110)-17-22)

УДК 379.826:398.4-027.252-035.2

Наталія Леонідівна Акімова,

народний майстер Національної спілки народних майстрів України, методист комунального закладу «Центр дитячої та юнацької творчості №1 Харківської міської ради», м. Харків, Україна, Akimovanl62@gmail.com,
<https://orcid.org/0009-0008-9927-017X>

ВИГОТОВЛЕННЯ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ ОБЕРЕГІВ ІЗ ПРИРОДНОГО МАТЕРІАЛУ

У статті висвітлюється тема оберегів і їх виготовлення в гуртках закладів позашкільної освіти. Означено важливість дослідження оберегів, що мають регіональну специфіку. Висвітлено особливості слобожанських оберегів, наведено імена народних майстринь Слобожанщини, які спеціалізуються на виготовленні оберегів із природних матеріалів. Запропоновано покроковий опис виготовлення з молодшими школярами оберегів із трав та їхнє призначення. Напрацювання авторки будуть корисними вчителям мистецтва в умовах формальної і неформальної освіти.

Ключові слова: обереги, природні матеріали, трави, методика виготовлення оберегів, Слобожанщина, молодші школярі, гуртки, заклади позашкільної освіти.

У культурі українського народу обереги супроводжували людину протягом усього її життя. Оберіг виконував багато функцій, однією з найголовніших була захисна – люди вірили, що він захищає від хвороб та невдач, а тому виготовляли, дарували і носили на собі або ж розміщували з певною метою в оселі. Обереги відігравали важливу роль у обрядах правданих українців.

Для сучасних українських дітей і молоді ознайомлення й виготовлення оберегів є в першу чергу способом заглиблення в українську культуру, вивчення традицій і звичаїв свого народу, залучення до виконання фольклору, стимулом до дослідницької діяльності. Від початку воєнної агресії росії проти нашої держави в 2014 р. і особливо під час гарячої фази війни в Україні 2022 –

2023 рр. обереги набули особливої цінності. Сотні тисяч дітей у такий спосіб – виготовлення і надсилання оберегів – підтримали і підтримують воїнів ЗСУ на передовій і в тилу.

Багато оберегів виготовлено для благодійних акцій в Україні і за кордоном, що допомагає всьому світові ознайомлюватися із самобутньою українською культурою, історією і традиціями нашої країни та проявляти фінансову і моральну підтримку нашій країні. Важливо, що виготовлення оберегів зближує українців з їхніми пращурами, стимулює більше пізнавати глибини культурні пласти, а отже, відчувати гордість, патріотичні почуття, свідомо ставати на захист рідної країни. Енергетика ручної праці у поєднанні зі світлим, позитивними думками – про перемогу України – втілюється у виробах,

сповнені глибокого змісту, це важливо і для тих, хто їх виготовляє, і для тих, хто їх отримує, – наших воїнів ЗСУ. Діти ж, які створюють такі обереги, відчувають душевне полегшення, рівновагу і знаходять мотивацію допомагати близьким і знайомим людям у складний період [6, с. 3–6].

Тема оберегів вивчалась дослідниками різних галузей знань – істориками, мистецтвознавцями, етнографами, фольклористами, педагогами – різноаспектно. Серед дослідників оберегів людини і оселі – письменник та етнограф В. Т. Скуратівський [15, с. 424–489]. У передмові до його книги «Русалії» український письменник В. Шевчук зазначив, що В. Т. Скуратівський дослідив та описав у цій книзі та у багатьох інших працях духовне зерно українського народу: письменник став збирачем того із нашої матеріальної та духовної культури, що збереглося іще в народі, незважаючи на всі селекції різних ідеологічних структур, які ставили собі за мету вбити в нашому народі його етнічний корінь [15, с. 5]. Народні звичаї та обряди, пов'язані з календарем, мають непересічну значимість. Міфологія власного народу є способом пізнання істини, а родова логіка прокладає шляхи осягнення етнічного ідеалу [9].

Вивченню народної міфології, обрядової символіки, семантики фольклорних образів присвятили свою діяльність: В. Ф. Давидюк – видатний український фольклорист; О. О. Потебня – український мовознавець, філософ, фольклорист, етнограф, літературознавець; М. Ю. Костиця – педагог і дослідник української міфології; В. М. Войтович – художник, письменник, автор видань з історії та культури України, її міфології та ін.

Проблемі виховання дітей та молоді засобами народознавства, народної творчості, фольклорно-етнографічної діяльності присвятили праці: О. С. Аліксійчук – українська фольклористка, музичний педагог; Ю. Д. Руденко (дослідження української козацької педагогіки), Ю. Б. Мандрик – педагог-науковець, який досліджував тему морально-естетичного виховання молодших школярів засобами народної пісні, та багато інших.

Народні майстри залишили по собі величезний пласт безцінного матеріалу, який ще потребує вивчення нинішнім і майбутніми поколіннями дослідників. З цією метою організовую колективні й індивідуальні пошукові експедиції, проєкти, що ставлять за мету пошук, дослідження і популяризацію на широкий загал унікальних зразків народної творчості регіонів України, що зберегли особливі культурні традиції.

Зокрема, велику дослідницьку роботу на Слобожанщині запроваджувала група етнографів та фольклористів під керівництвом Наталі Олейник – голови громадської організації «Спілки етнографів та фольклористів міста Харкова». Серед її однодумців – Мирослава Семенова, Михайло Красиков, Віра Осадча, Галина Лук'янець. У 1986 році цими дослідниками ініційовано експедиції «Муравський шлях», під час яких збиралися і вивчалися обряди та звичаї Слобожанського краю. Так було розпочато багаторічне дослідження (1993–2024): збір фольклору та старовинних звичаїв, матеріалів про українські обереги та технології їх виготовлення. Дослідники заснували у 2000 р. під патронатом Департаменту культури й туризму Харківської обласної державної адміністрації, Обласного організаційно-методичного центру культури і мистецтва, Спілки етнографів та фольклористів м. Харкова Відкритий фестиваль традиційної народної культури «Крокове коло» для дітей та молоді. Головним завданням фестивалю-конкурсу стало залучення дітей та молоді до активного дослідження, відтворення та популяризації найкращих зразків фольклорно-етнографічної спадщини та декоративно-ужиткового мистецтва рідного краю, а саме: звичаїв, обрядів, традицій, усної народної творчості, автентичного співу, національного вбрання, художніх ремесел. Для участі запрошуються учасники народознавчих, фольклорних, фольклористичних, дослідницько-виконавських, вокальних гуртів, вихованці гуртів народних художніх ремесел, клубних закладів, будинків дитячої та юнацької творчості, учні загальноосвітніх та мистецьких шкіл, а також окремі виконавці. У межах цього фестивалю проводили обласну учнівську науко-

во-практичну народознавчу конференцію, щоб залучати дітей та молодь до вивчення, наукового опрацювання, відтворення кращих зразків традиційної народної культури України. Фестиваль і конференція проводяться щорічно (у 2019–2023 рр. заходи проводились онлайн).

Така дослідницько-просвітницька діяльність має неабияку педагогічно-виховну цінність: практики освітніх закладів, у першу чергу – закладів позашкільної освіти – могли отримувати ідеї і матеріал для роботи з вихованцями. Як відомо, у позашкільній освіті значний інтерес дітей викликають саме гуртки прикладної діяльності (декоративно-прикладного мистецтва, кераміки, соломоплетіння, бісероплетіння, писанкарства, фольклору, художньої вишивки тощо), а тому так чи інакше у змісті їх роботи присутня тема виготовлення оберегів, яку кожний із керівників розкриває по-своєму, керуючись власним досвідом та уподобаннями своїх вихованців.

Дослідженням теми оберегів і їх значення в традиційній культурі українців здійснюється авторкою статті з 1995 року. Робота з учнями у цьому напрямі розпочалась із 1996 року, коли авторка стала керівником гуртка «Прикладне мистецтво» у Харківському обласному палаці дитячої та юнацької творчості, а з 2004 року в комунальному закладі «Центр дитячої та юнацької творчості №1 Харківської міської ради». Свої ідеї втілювала і під час уроків трудового навчання у загальноосвітній школі I–III ступенів № 131 (2001–2003), у Спеціалізованій школі № 29 (2004–2007), та Харківській гімназії № 47 (консультант та організатор додаткових занять у роботі гуртків «Народна творчість», «Художня вишивка»). Протягом 2000–2019 рр. проводила майстер-класи під час літньої практики та роботи пришкольного табору «Зірковий». Результативністю таких заходів засвідчують участь та перемоги гімназистів у різноманітних районних, міських, обласних та Всеукраїнських конкурсах. Напрацювання з цієї теми висвітлено в низці публікацій [1–4].

Стаття має на меті надати рекомендації керівникам гуртків закладів

позашкільної освіти щодо виготовлення оберегів з природних матеріалів з дітьми молодшого шкільного віку на прикладі створення одного з оберегів із трав – «Кола з пташкою». Вважаємо, що поради щодо збирання, зберігання та виготовлення оберегів з трав, а також інформація про регіональні особливості оберегів Слобожанщини та їх виготовлення майстрами зацікавлять також учителів мистецтва закладів загальної середньої освіти.

Оберіг (амулет, талісман) – предмет, якому приписують надприродну здатність захищати свого власника та відвертати від нього хвороби і біду, приносити щастя й удачу. Здавна вважали, що такий оберіг може допомогти людині запобігти небезпеці, поліпшити стан її здоров'я, – у прадавні часи обереги служили магічними атрибутами в обрядах. Сучасні обереги зберегли своє захисне призначення, однак, посилилась їх декоративно-ужиткова функція прикрашання житла, сувеніра чи подарунка. «Оберіг – невеличкий предмет, який носили при собі з охороною метою. До оберегів належали наузи, нав'язи амулети. У кінці XIX – на початку XX ст. вони ще широко застосовувалися в народній медичній практиці. Обереги завжди відігравали велику роль у житті людей, оскільки, на них покладали великі надії: вони заспокоювали серце, стримували налаштовану на містичний лад уяву, охороняли найближче і найдорожче» [7, с. 27, 802, 1429].

Дослідники називають обереги XI–XIII ст. «язичницькими письменами». Серед різноманітних амулетів-оберегів (які носили на грудях, біля серця) є набори, скріплені металевими ланцюжками і підвішені до напівкруглої дужки. Комплект складається із пташки, двох ложок, пилкоподібного предмета, ключа [8, с. 339–341].

Народні майстри трактують символічне значення створюваних образів у оберегах так: чоловік і жінка – символ духовної єдності; діти, внуки-правнуки – символ продовження роду; корова – символ благополуччя; свиня – символ багатства; кішка – охоронниця дому; кінь – символ працелюбності; лелека, підкова, півень – символ щастя; дзвіночок, глечик – здійснення бажань; хата –

охоронниця цінностей; млин – символ руху, життя; соняшник – символ Сонця; перець – чоловіча сила; часник, овес – захист від нечистої сили; кукурудза – грошові статки; квасоля у гнізді – гроші у сім'ї; мак – спокій у сім'ї; мішок – символ заможності; безсмертник – молодість, довге життя; лікарські трави – символ міцного здоров'я; сорго – від злого духу; самшит, шипшина – краса і молодість; переплетення лози, рогази, рядно, коса – вірність; бобові, злаки – символ ситості й достатку; щітка – чистота дому, чистота духу; підкова – символ добробуту і любові.

Кольорова гама оберега теж мала символічне значення: червоний – колір крові й вогню, з одного боку він символізує красу, радість та любов до життя, з другого – мстивість та розруху; жовтий – це колір Сонця, золота, немовби застиглого сонячного світла, а також колір опалого листя та зрілого жита; зелений – символізує перемогу над злими силами, воскресіння, надію та радість; білий – колір чистоти, невинності, він пов'язаний із денним світлом, а значить із життям; синій – колір небесного простору і моря, у ньому – таїна пізнання світу, символізує чесність, добру славу, вірність [8, с. 472–475].

Тож, виготовляючи обереги, українці закладали в них конкретне послання – собі чи іншій людині.

Обереги, призначені людині, носили на собі – це зазвичай були предмети одягу (капелюх, сорочка-вишиванка, пояс, штани, чоботи, амулети, дукачі, ґердани та ін.). Або обереги виготовлялися для дому – українці надавали великого значення своєму помешканню: хата для них була особливим символом, як і її частини (пори́г, сволок, піч, вікна), предмети домашнього вжитку (підкова, віник, глиняний посуд) та виготовлені власноруч вироби (рушники, ляльки-мотанки, вироби з рослинних матеріалів та ін.).

Чимало оберегів дійшли до нас і вважаються традиційними (обереги з трав, вишита сорочка, рушник, амулет, браслет, дукач та ін.), але багато з них створюються вже на основі сучасних технологій і стилізацій.

Неабияке значення у виготовленні оберегів мають матеріали. Здавна та-

кими матеріалами було те, що людина могла відшукати в природі: кістка тварини, тканина, камінь, деревина, трави та лікарські рослини, лугові квіти, джерельна вода, колосся злаків, насіння каштанів, дуба, шишки хвойних дерев, вільхи, а вже потім – окремі предмети чи частини одягу чоловіка або жінки тощо.

Традиція робити обереги, зокрема свічки з додаванням лікарських трав, існувала давно. Народна майстриня Олена Мешкова згадує про виготовлення особливих оберегів у селі Іванівка в Куп'янському повіті Харківської губернії знахаркою Веклою; знахарка дотримувалась такої традиції: лікарські трави та колоски традиційно зав'язувала по сонцю; з рослин робила композицію коловрата, яка зберігалась у домі рік, а потім її спалювали на Купальському вогнищі або на Масницю, промовляючи такі слова: «Щоб всі хвороби та негаразди забрав вогонь». Відомо, що ляльки з трав клали в ляльку, якщо дитина ще не народилася, а коли народилася, – привішували поруч, а також давали гратися дитині, яка підросла. Якщо ж дитина хворіла – ляльку спалювали.

Окрім загальних традицій їх виготовлення, обереги різних регіонів України відображають і культурні особливості місцевості. Наприклад, створені руками слобожанських майстрів і майстринь обереги – із природних матеріалів, які притаманні саме цьому краю – лісостеповій природній зоні.

Обереги Слобожанщини мають багато спільних рис з оберегами, зробленими в інших регіонах України. Вони несуть однакові функції – оберігати. Але у кожному регіоні є відмінності, залежно від ландшафту та рослин, які там ростуть та квітнуть, місцевих традицій, вірувань, обрядів та вміння тамтешніх майстрів виробляти обереги. Так, на Слобожанщині робили обереги з природного та рослинного матеріалу (лісової та лугової трави, лікарських рослин, соломи), з вовни, металу, деревини, глини, вишивали сорочки рослинними орнаментами, мережили, розписували яйця орнаментами та кольоровою гами, яка притаманна цій місцевості – червоним, зеленим. Не робили ґердан-оберегів з бісеру та намиста з мушлі [4].

Розглядаючи оберег, можна майже без похибки впізнати регіон, де він був зроблений. Ці відмінності можна побачити, якщо відвідати всеукраїнські виставки-ярмарки у Національному музеї народної архітектури та побуту в Пирогові (м. Київ), у Національній спілці майстрів народного мистецтва України (м. Київ), Покровському ярмарку (м. Ніжин), на ярмарку в Опішні (Полтавська область) та ін. Крім цього, у кожного народного майстра є своя власна, оригінальна, відмінна від інших манера виготовлення оберегів, що робить його впізнаваним. Перед тим, як виготовити певний оберег, майстер знайомиться з традиціями, обрядами та віруваннями свого регіону, зі стародавніми технологіями створення. Опанувавши ці знання, набувши багатьох умінь від інших майстрів, майстер може виробити свій стиль у виготовленні оберегів (він випрацьовується роками), – так вважає один із провідних фахівців з етнографії, кандидат історичних наук Валентина Сушко, яка мешкає у Харкові.

Аксіоматично, що обереги з дерева чи металу зберігаються довше, ніж з рослинних матеріалів. Тим паче, за народною традицією вважалося, що обереги з рослинних матеріалів мали силу лише рік. А тому вміння робити обереги з рослинних матеріалів передавались з вуст в уста, з рук у руки та трансформувалися у часі. Відповідно, цінними є зустрічі і майстер-класи з народними майстрами, де наживо можна прилучитися до мистецтва творення оберегів.

Особливу технологію виготовлення оберегів із соломи випрацювала за-служений майстер народної творчості України Галина Воловик з м. Ізюма [10]. У селищі Бабаї Харківського району

Іл. 1. О. Мешкова. Оберіг «Коловрат»

Харківщини майстер народної творчості Світлана Данченко виготовляє обереги та іграшки з трав [5]. Традиційні обереги з трав створює майстриня Олена Мешкова – зокрема, один з її оберегів «Коловрат» символізує гармонію, захищеність, зв'язок із родом, добробут і гарні звістки (*ил. 1*).

Окрім творчої діяльності, О. Мешкова веде ще й педагогічно-просвітницьку. Так, у 2019 році разом зі співробітниками Харківського обласного організаційно-методичного центру культури і мистецтва (далі – ХООМЦКМ) вона проводила семінар з виготовлення оберегів для вчителів і керівників гуртків закладів позашкільної освіти області [17]. Співробітники ХООМЦКМ разом із майстринею досліджували нематеріальну спадщину сіл Добролюбівка та Токарівна Куп'янського району (збір і застосування в побуті цілющих рослин у цих селах) та представили результати своїх досліджень. Зокрема, учасники семінару дізналися, що здавна тут з трави та лікарських рослин робили підкови, кола та вішали їх біля входу і вікон, робили ляльки з трави та свічки. Також учасники з'ясували символічне значення окремих оберегів. Наприклад, «коло» – це символ гармонії та захищеності від неприємностей, він допомагає гармонізувати простір дому. Навіть у пустелі, щоб захиститися від гадюк, креслили навколо себе коло як оберіг, – так говорять старі люди. Ще один цікавий елемент оберега – «ріжки», що виготовляються із лікарських рослин. Їх кріплять по сонцю на коло з трави; вони символізують «повну чашу», яка повинна наповнюватись не тільки матеріальними статками, а ще й досвідом роду, його мудрістю, знаннями, духовними рисами. Символом весни є птах з трави, що уособлює прагнення людини до розвитку; птаха дарували з побажанням завжди мати гарні звістки.

Звісно, що різновидів оберегів існує багато. У нашій статті зупинимося на кількох, розглянемо їхнє символічне значення та технологію виготовлення з учнями на базі гуртків закладів позашкільної освіти.

Коло – геометрична форма, якій споконвіку надавалося магічне значення. Ця форма безпосередньо пов'язана з

головними небесними світилами (у колядках співається: «Ой колом, колом до гори сонце іде»; «Ой зійди, зійди, ясний місяцю, як млиновеє коло»). Коло Свароже знаменує зодіакальний сонячний рік. За прадавніми віруваннями, бог небесного вогню Сварог живе у цьому зодіакальному царстві. Коло – символ єдності, цілісності, безкінечності, завершеності. Захист від зовнішньої стихії мислився у вигляді магічного кола, яким обводили себе і житло так, як Хома Брут у повісті М. Гоголя «Вій». Аналогічна роль приписувалася поясу, перев'язі, ланцюгу, персню, вінку тощо [8, с. 236].

Пташка. Великий цикл повір'їв стосується життя птахів. Особливо цікаві спостереження щодо ластівки, зозулі, ворони (ворона), сороки, сови (пугача), а також домашніх птахів – півня та курки. Роль домашнього оберега виконував півень. Виникнення повір'їв про птаха пояснюють тим, що він уособлює світло й вогонь, є провісником сонця і дня, ворогом нечистої сили.

У своїй роботі М. Дмитренко наводить слова видатного українського етнографа, харків'янина Миколи Сумцова, який влучно відзначив, що в народі всі птахи – віщі: від могутнього орла й до маленького горобця, тихого голуба. Але особливо віщими є ворон, сова й зозуля. Про останню існує чимало повір'їв, легенд: вона «кує літа», приносить добрі та печальні звістки [12, с. 78–80].

Незліченна кількість приказок, легенд, прислів'їв, казок, пов'язана з птахами. Особливо любили предки перелітних птахів, які прилітають із вирію-раю: вони були вісниками весни, приплоду, врожаю, добра, здоров'я і щастя. Бог-Творець вселив у таких птахів душі дідів-прадідів та надприродні сили. Тому вони прихильні до людей і завжди приносили їм радість буття [8, с. 400].

Символіка птахів у фольклорно-етнографічних матеріалах пов'язана з уявленням про світоустрій (трюхярський по вертикалі, у котрому птахи є представниками насамперед третього ярусу, пов'язаного з небесами, за віруванням – духовним світом людини), а також із народними спостереженнями за дикими та свійськими птахами [13, с. 362–372]. Зокрема, в слобожансько-

му пісенному фольклорі присутні птахи, що мають різноманітну символіку [13, с. 371].

Створенню оберегів у гуртках закладів позашкільної освіти передують підготовка матеріалів. Оскільки для виготовлення оберегів найбільш поширеними є природні матеріали, то керівник гуртка може підказати вихованцям, які трави краще зібрати, а також у який спосіб їх підготувати та зберігати. Від слобожанської майстрині Олени Мешкової ми дізналися особливі секрети збирання, зберігання трав, якими ділимося з гуртківцями: обереги можна робити і з свіжих, щойно зрізаних трав – наприклад, влітку, і з сухих. Але треба пам'ятати, що свіжі трави і квіти, підсихаючи, будуть зменшуватимуться у розмірі. А тому мотати ниткою деталі чи увесь виріб треба щільно, інакше через зменшення об'єму виробу нитки можуть провисати і деталі будуть недостатньо зафіксовані.

Трави збирають вранці, коли сходить роса, або вдень. Не можна збирати в дощ, бо можуть попріти. Вони повинні бути сухими та квітучими. Їх можна різати серпом, косою, ножем, спеціальними ножицями. Трави можна збирати різні до пучка, але краще докладати у пучок однаков. Щоб сухі трави не ламалися при роботі, їх слід сушити в затінку в добре провітрюваному місці, або ж у сушарці чи духовці (дуже обережно і під наглядом дорослих!). Є природний матеріал, котрий сушать тільки розстеленими на папері, обов'язково у темному місці. Зберігають рослинний матеріал у паперових пакетах, у мішках з мішковини.

Оскільки в роботі зі створення різноманітних оберегів потрібні різні матеріали, то їх слід збирати поступово. З нашого досвіду, добре, коли керівник з гуртківцями можуть оперувати таким природним різноманіттям, як сухі трави, лікарські рослини, квіти, кісточки фруктів, мох, колосся жита та пшениці, солома та ін. Однак, під час роботи можуть знадобитися ще інші матеріали: дерев'яні писанки, шматки натуральних тканин, льняні чи сурові нитки, мотузки, тасьма, вата або синтепон, дерев'яні палички, керамічні, гіпсові або зроблені з солоного тіста маленькі фігурки людей

(дід, баба, чоловік, жінка, хлопець, дівчина) або погруддя чи просто голівки, фігурки свійських та домашніх тварин, частин будинку (піч, тин, вікна) – для оздоблення вінків або інших виробів, домашнє начиння (гличики, вази різноманітної форми), різноманітні рушники, клаптики кольорової та білої тканини, різнокольорові стрічки, щітка для побілки (ликова або трав'яна), зроблені з кукурудзяного листа капелюхи, чоботи, круги різного діаметру та ін. – все це може бути використане у створенні оберегів різних розмірів.

Окремі матеріали можна придбати у спеціалізованих флористичних крамницях або відділах, у магазині тканин, на етнографічних виставках-ярмарках, на ринках або у народних майстрів кераміки. Деякі аксесуари варто зробити власноруч, ознайомившись з техніками та прийомами роботи з гіпсом та солоним тістом. Отже багато оберегів можна зробити із звичайних природних матеріалів, які є доступними більшості вихованців. І трави та квіти – серед них.

Розглянемо виготовлення оберега «*Коло з пташкою*» (із трав), який можна виготовити з учнями молодшого шкільного віку. Оберег складається із двох великих частин – пташки і кола. Спочатку виготовляємо пташку, потім – коло, до якого кріпиться пташка.

Технологія виготовлення оберега (див. ілюстрації на с. 2 обкладинки):

1. **Пташка.** Підготовка матеріалів. Для виготовлення птаха беремо траву довгу та коротку, ножиці, нитку (іл. 1).

2. З невеликої купки короткої трави скручуємо заготовку для голови птаха та закріплюємо її ниткою по колу, намотуючи зверху. Беремо купу короткої трави, втричі більшу за попередню, та скручуємо її по колу, формуючи заготовку для тулуба птаха. Закріплюємо її ниткою по колу, намотуючи зверху (іл. 2).

3. Беремо пучок довгої трави, вирівнюємо та, відступивши від краю на два-три сантиметри, міцно зв'язуємо ниткою, фіксуємо вузлом і намотуємо щільно нитку до майже кінця пучка; потім вертаємось ниткою у зворотному напрямку. Закріплюємо нитку міцно та обрізуємо її (іл. 3).

4. Беремо заготовку для голови пташки, кладаємо між травинками

довгого пучка так, щоб вони її обтягували. Фіксуємо ниткою розмір голови, зав'язавши нитку після того, як вирівнюємо усі довгі травинки по довжині голови. Далі повторюємо наші дії, але вже поміж довгих травинок кладаємо велику заготовку – тулуб птаха. Закріплюємо тулуб ниткою. Для формування прикрас хвоста птаха додаємо трішки травинок з колосками (за бажанням). Усі травинки міцно закріплюємо ниткою. Ножицями обрізаємо зайву траву біля дзьоба птаха (іл. 4).

5. **Коло.** Беремо великий пучок довгої трави та ділимо його на дві частини (іл. 5).

6. Скручуємо перший пучок трави у коло, з'єднуємо кінці (іл. 6).

7. Міцно тримаючи у руці утворене коло, ниткою закріплюємо його зліва направо, а потім у зворотному напрямку. Мотаємо нитку дуже щільно (іл. 7).

8. Беремо другий пучок, обкручуємо навколо кола з одного боку та кріпимо його ниткою. Ділимо утворене коло на шість умовних частин – у цих частинах в'яжемо пучки лікарських рослин (щоб задати кольоровий ритм, пучки квітів можна чергувати) (іл. 8).

9. У верхній частині кола за допомогою невеличкої палиці або трави прикріплюємо птаха (іл. 9).

10. Для того, щоб роботу можна було повісити, закріплюємо мотузку на коло у верхній частині під птахом (іл. 10).

Висновки. Фундаментом виховання сучасних учнів як громадян і патріотів своєї країни має стати національна художня спадщина, родинні та загальнонародні традиції, скарби народнописенної, поетичної та декоративно-прикладної творчості. Виготовлення оберегів, що передбачає заглиблення у звичаї, традиційні обряди свого народу, визначально впливає на процес формування національної свідомості, почуттів і цінностей учнів. Значні можливості мають гуртки в закладах позашкільної освіти, різноманітна спрямованість яких зацікавлює вихованців і дозволяє створювати вироби декоративно-ужиткового мистецтва, у тому числі обереги із соціально значущим змістом – подарувати воїнам, друзям, рідні з добрим побажаннями та ін. Виготовлення оберегів стає стимулом і мотивацію

для учнів: залучатися до мистецьких проєктів, де вони вивчають народні традиції і обряди під час виготовлення оберегів і їх використання; відвідувати експозиції краєзнавчих, історичних та художніх музеїв з метою розширення свого кругозору і отримання художніх вражень та досвіду (у віртуальному інтернет-просторі та – «наживо»); брати участь чи ініціювати етнографічні фестивалі та конкурси; досліджувати родинні традиції.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у висвітленні технік народних майстрів різних регіонів з виготовлення оберегів та застосування окремих з них у педагогічній практиці закладів позашкільної і загальної середньої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

- Акімова Н. Л. Виготовлення оберегів та іграшок – шлях до культурної спадщини українського народу. *Директор школи, ліцею, гімназії*. № 1. 2018. С. 60–78.
- Акімова Н. Л. Народна іграшка: Будівництво садиби. *Позашкільна освіта*. № 5 (17). 2012. С. 35–37.
- Акімова Н. Л. Опанування народними ремеслами та вивчення творчого доробку народних майстрів як компонент збереження і розвитку традицій окремої місцевості в умовах глобалізації. *Традиційна культура в умовах глобалізації: платформа для міжкультурного і міжкультурного діалогу* : матеріали науково-практичної конференції. Харків: 2015. с. 3–6.
- Акімова Н. Л. Роль сучасного педагога і вихователя в популяризації традиційної культури під час війни з російським агресором. *Традиційна культура в умовах глобалізації: нові вектори розвитку* : матеріали науково-практичної конференції. Харків : 2023. С. 6–9.
- Акімова Н., Данченко С. Народна іграшка : Трав'яний бичок. *Позашкільна освіта*. № 4 (16). 2012. С. 46 – 47.
- Акімова Н. Л. Табурова Є. М. Волонтерство за покликанням серця. Історія волонтерського руху КЗ «Центр дитячої та юнацької творчості №1 Харківської міської ради». *Традиційна культура в умовах глобалізації: виклики війни* : матеріали науково-практичної конференції. Харків : 2022. С. 3–6.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. 5-те вид. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. 1720 с.
- Войтович Валерій. Українська міфологія. К. : Либідь, 2002. 664 с.; іл..
- Лозко Г. С. Коло Свароже: Відродження традицій. Київ : Укр. письменник, 2005. 224 с. Бібліогр.: с. 216-220.
- Маковецький Р., Шалімова І., Акімова Н. Традиції соломолетіння у творчості майстра

традиційного народного мистецтва Галини Іванівни Воловик. *Крокове коло* : матеріали обл. учнів. наук.-практ. народозвчих конф / за ред. М. Семенової; КЗ «ХГПА ХОР». Харків : Ексклюзив, 2018. Вип. 6. С. 219–239.

11. Метка Л. Піч у Слобожанській Україні: звичай, обереги, народна медицина. *Етнічна культура народів Європи*. Випуск 38. С. 57–60.

12. Народні повір'я / упорядкування Миколи Дмитренка. К. : Редакція часопису «Народознавство», 2000. 132 с.

13. Семенова М. А. Символика птахів в Слобожанському песенному фольклорі: вихователський аспект. *Традиційна культура в умовах глобалізації: збереження автентичності та розвиток креативних індустрій* : матеріали науково-практичної конференції. Харків: 2018. С. 362–372.

14. Семенова М. А. Проблеми збереження й популяризації етнокультурної спадщини засобами педагогічної діяльності в першій чверті ХХІ ст. *Традиційна культура в умовах глобалізації: нові виклики та світові тенденції* : матеріали науково-практичної конференції. Харків : 2020. С. 228–234.

15. Скуратівський В. Т. Русалії. К. : Довіра, 1996. 734 с.

16. Татарський А. А. Сл. Свято-Дмитрієвка (Старобельський уезд). Матеріали для етнографічного изучения Харьковской губернии. Харьковский Сборник. 1893. Вып 8. С. 6.

17. Проект «Нематеріальна культура». Збір та застосування в побуті цілющих рослин у селах Добролюбівка та Токарівка Куп'янського району. Харківської області. URL: <https://cultura.kh.ua>.

References

1. Akimova, N. L. (2018). Vychotovlennia oberehiv ta ihrashok – shliakh do kulturnoi spadshchyny ukrainskoho narodu [Making amulets and toys – the way to the cultural heritage of the Ukrainian people]. *Direktor shkoly, litseiu, himnazii*, 1, 60–78.
2. Akimova, N. L. (2012). Narodna ihrashka: Budivnytstvo sadyby [People's toy: Construction of the estate]. *Pozashkilna osvita*, 5(17), 35–37.
3. Akimova, N. L. (2015). Opanuvannia narodnymy remeslami ta vyvchennia tvorchoho dorobku narodnykh maistriv yak komponent zberezhenia i rozvytku tradytsii okremoi mistseivosti v umovakh hlobalizatsii [Mastering folk crafts and studying the creative work of folk art masters as a component of the preservation and development of traditions of a particular area in the conditions of globalization]. *Tradytiina kultura v umovakh hlobalizatsii: platforma dla mizhkulturnoho i mizhrehionalnoho suspilnoho dialohu*: Conference Proceedings (pp. 3–6). Kharkiv.
4. Akimova, N. L. (2023). Rol suchasnoho pedahoha i vykhovatel'ia v populyaryzatsii tradytiinoi kultury pid chas viiny z rosiiskym ahresorom [The role of a modern teacher and educator in the popularization of traditional culture during the war with the Russian aggressor]. *Tradytiina kultura v umovakh hlobalizatsii: novi vyklyky ta rozvytku*: Conference Proceedings (pp. 6–9). Kharkiv.
5. Akimova, N., & Danchenko, S. (2012). Narodna ihrashka: Traviani bychok. [Folk toy: A Grass bull]. *Pozashkilna osvita*, 4(16), 46–47.

6. Akimova, N. L., & Taburova, Ye. M. (2022). Volonterstvo za poklykanniam sertsia. Istoriia volonterskoho rukhu KZ "Tsentr dytiachoi ta yunatskoi tvorchosti №1 Kharkivskoi miskoi rady" [Volunteering according to the calling of the heart. The history of the volunteer movement of the "Center for Children's and Youth Creativity No. 1 of the Kharkiv City Council"]. *Tradytiina kultura v umovakh hlobalizatsii: vyklyky viiny*: Conference Proceedings (pp. 3–6). Kharkiv.

7. Busel, V. T. (Ed.). (2005). Velykyi tumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. (5th ed.). Kyiv: Irpin: Perun.

8. Voitovych, V. (2002). Ukrainska mifolohiia [Ukrainian mythology]. Kyiv: Lybid.

9. Lozko, H. S. (2005). Kolo Svarozhe: Vidrodzhennia tradytsii [Svarozh Circle: Revival of Traditions]. Kyiv: Ukrainnyi pysmennyk.

10. Makovetskyi, R., Shalimova, I., & Akimova, N. (2018). Tradytiia solomopletinnia u tvorchosti maistra tradytiinoho narodnoho mystetstva Halyny Ivanivny Volovyk [Traditions of straw weaving in the work of Halina Ivanivna Volovyk, the master of traditional folk art]. M. Semenova (Ed.), *Krokovoe kolo*, 6. Conference Proceedings (pp. 219–239). Kharkiv: Eksklyuziv.

11. Metka, L. (2012). Pich u Slobozhanskii Ukraini: zvychai, oberehy, narodna medytsyna [Pich (stove) in Slobozhansk Ukraine: Customs, charms, folk medicine]. *Etnichna kultura narodiv Yevropy*, 38, 57–60.

12. Dmytrenko, M. (Ed.). (2000). Narodni poviria [Folk beliefs]. Kyiv: Redaktsiia chasopysu "Narodoznavstvo".

13. Semenova, M. A. (2018). Simvolika ptits v slobozhanskom pesennom folklori: vospitatelnyi aspekt [Symbolism of birds in Slobozhanshchyna song folklore: Educational aspect]. *Tradytiina kultura v umovakh hlobalizatsii: zberezhenia avtentychnosti ta rozvytok kreatyvnykh industrii*: Conference Proceedings (pp. 362–372). Kharkiv.

14. Semenova, M. A. (2020). Problemy zberezhenia y populyaryzatsii Etnokulturnoi spadshchyny zasobamy pedahohichnoi diialnosti v pershii chverti XXI stolittia [Problems of preservation and popularization of ethnocultural heritage by means of pedagogical activities in the first quarter of the 21st century]. *Tradytiina kultura v umovakh hlobalizatsii: novi vyklyky ta svitovi tendentsii*: Conference Proceedings (pp. 228–234). Kharkiv.

15. Skurativskiy, V. T. (1996). Rusalii [Mermaids]. Kyiv: Dovira.

16. Tatarskyi, A. A. (1893) Sl. Sviato-Dmitrievka (Starobelskii uезд) [Sl. Svyat Dmitrievka (Starobelsky district). Materials for the ethnographic study of Kharkiv province]. *Materialy dla etnograficheskogo izuchenii Kharkovskoi gubernii*. Kharkovskii Sbornik, 8, 6.

17. Proiekt "Nematerialna kultura". Zbir ta zastosuvannia v pobuti tsiliushchykh roslin u selakh Dobroliubivka ta Tokarivka Kupianskoho raionu. Kharkivskoi oblasti [Project "Intangible Culture". Collecting and using medicinal herbs in everyday life in the villages of Dobroliubivka and Tokarivka of the Kupian district. Kharkiv region]. Retrieved from <https://cultura.kh.ua>.

Nataliia Leonidivna Akimova, Master of Folk Art of the National Union of Folk Art Masters of Ukraine, Methodologist of "Center for Children's and Youth Creativity No. 1 of the Kharkiv City Council", Kharkiv, Ukraine, Akimovan62@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0008-9927-017X>

Making amulets from natural material with primary schoolchildren

The article covers the topic of amulets and their production at hobby clubs in institutions of out-of-school education. The importance of studying amulets that have regional specificity is determined. The symbolic meaning of the images created in amulets and the symbolism of their colours are revealed.

The features of Slobozhanshchyna amulets related to local beliefs and rituals, as well as the differences in plants in the local landscape, the traditions of making amulets, and the skills of local artisans to make amulets, are highlighted.

The names of the folk art masters of the Slobozhanshchyna region, who specialize in manufacturing amulets from natural materials, are given.

Methodological recommendations are proposed for decorative and applied art class leaders, which relate to collecting, storing, and preparing natural materials – herbs. A systematic description of making amulets made of herbs with primary schoolchildren – "Circles with a Bird" and its symbolic meaning is described. The description is supplemented with a visual series that conveys the technical techniques of working with herbs and the sequence of work.

The author concluded that making amulets, which involves delving into the customs and rites of one's people, has a decisive influence on forming students' national consciousness, feelings, and values. Hobby clubs in institutions of out-of-school education have significant opportunities in it. The diversity of students' interests allows them to create various decorative and applied art products, including – amulets with a socially substantial message – to present to soldiers, loved ones with good wishes, etc. Making amulets becomes a stimulus and motivation for students: to get involved in art projects, where they study and research folk traditions and rituals by making amulets; and visit exhibitions of local history and art museums to expand their knowledge and gain artistic impressions and experience (virtually and, if possible, "live"); participate in or initiate ethnic festivals and competitions; explore family traditions.

The author's work will be helpful to art teachers in formal and non-formal education.

Keywords: amulets, natural materials, herbs, method of making amulets, Slobozhanshchyna, primary schoolchildren, hobby clubs, institutions of out-of-school education.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2023 р.